

Effect of Swimming Training on Spatial Memory of Maternal Deprived Infants: Inducing Stress by Six Hours Separation per Day

Mohamad Hossein Sattarzadeh¹ , Shahzad Tahmasebi Boroujeni^{1*} , Mehdi Shahbazi¹

¹ Dept of Motor Behavior and Sport Psychology, Faculty of Physical Education and Sport Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

Article Info

Article type:

Research article

Article History:

Received: 04 December 2021

Revised: 19 February 2022

Accepted: 12 March 2022

Published Online: 23 July 2022

* Correspondence to:

Shahzad Tahmasebi Boroujeni
Dept of Motor Behavior and Sport Psychology, Faculty of Physical Education and Sport Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran
Email: shahzadtahmaseb@ut.ac.ir

ABSTRACT

Introduction: Primary stress can impair the nervous structure including the hippocampus and behavioral functions such as memory; therefore, paying attention to neutralizing the destructive effects of stress on the body has been one of the debatable topics among researchers. Considering the role of physical activity in reducing stress in previous studies, this study aimed to investigate the effect of four weeks of swimming training on learning and spatial memory in neonatal rats separated from their mother.

Material & Methods: In this study, 40 male albino Wistar rats were randomly divided into four groups (separation from mother, separation from mother and swimming training, swimming training, and control). The method of separating the infants from the mothers was used to make stressful conditions. Rats from separation groups were separated from mothers 6 h per day starting from the day after birth for one month. For physical activity, swimming training was performed for four weeks (five sessions per week) incrementally to measure stress and blood glucose level in mice, and the Morris Water Maze test was used to assess the learning and spatial memory.

(Ethic code: IR.UT.SPORT.REC.1399.009)

Findings: The results of the analysis of variance test showed that the blood glucose in the group of rats that were separated from their mothers was significantly higher, compared to the control group ($P=0.045$), indicating that stress was successfully induced in these rats. Moreover, the results of the multivariate analysis of the variance test showed that although stress had no significant impact on spatial learning, the results of the exploration test showed a significant decrease in the percentage of entering the target quadrant ($P=0.05$) and the time spent in the target quadrant in the group separated from mother ($P=0.029$), compared to the control group. Therefore, spatial memory was degraded due to stress in the group of rats that were separated from their mother, compared to the other groups. However, swimming training in the group of rats that was separated from the mother could neutralize the destructive effects of stress on spatial memory and the percentage of entering the target quadrant ($P=0.02$) as well as the time spent in the target quadrant ($P=0.05$).

Discussion & Conclusion: The results showed that although stress did not have a negative impact on spatial learning, it had a destructive impact on memory. On the other hand, swimming training as a treatment method could largely neutralize the negative effects of stress and improve memory.

Keywords: Early life stress, Rat, Spatial learning, Spatial memory, Swimming

How to cite this paper

Sattarzadeh MH, Tahmasebi Boroujeni SH, Shahbazi M. Effect of Swimming Training on Spatial Memory of Maternal Deprived Infants: Inducing Stress by Six Hours Separation per Day. Journal of Ilam University of Medical Sciences. 2022;30(3): 88-100.

تأثیر تمرین شنا بر حافظه فضایی نوزادان محروم از مادر: ایجاد استرس مبتنی بر جداسازی ۶ ساعت در روز

محمدحسین ستارزاده^۱ , شهزاد طهماسبی بروجنی^{۱*} , مهدی شهبازی^۱

^۱ گروه رفتار حرکتی و روان‌شناسی ورزشی، دانشکده تربیت‌بدنی و علوم ورزشی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۱۳

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۰/۱۱/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۲۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۵/۰۱

نویسنده مسئول:

شهزاد طهماسبی بروجنی

گروه رفتار حرکتی و روان‌شناسی ورزشی، دانشکده تربیت‌بدنی و علوم ورزشی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

Email: shahzadtahmaseb@ut.ac.ir

مقدمه: استرس اولیه می‌تواند ساختار عصبی از جمله هیپوکامپ و عملکردهای رفتاری مانند حافظه را دچار اختلال کند؛ به همین سبب، توجه به خنثی‌سازی آثار مخرب استرس بر بدن یکی از موضوعات قابل‌بحث در میان پژوهشگران بوده است. با توجه به اینکه در تحقیقات پیشین به نقش فعالیت بدنی در کاهش استرس اشاره شده بود؛ بنابراین، هدف از پژوهش حاضر بررسی تأثیر چهار هفته تمرین شنا بر یادگیری و حافظه فضایی در موش‌های نوزاد جداسازی شده از مادر بود.

مواد و روش‌ها: در این تحقیق، ۴۰ سر موش صحرایی نر نژاد آلبینو و یستار به‌طور تصادفی به چهار گروه (جداسازی شده از مادر، جداسازی از مادر به همراه تمرین شنا، تمرین شنا و کنترل) تقسیم شدند. از روش جداسازی نوزادان از مادر برای ایجاد شرایط استرس‌زا استفاده گردید. گروه‌های جداسازی شده از مادر از روز پس از تولد به مدت یک ماه، روزانه ۶ ساعت از مادران خود جدا شدند. برای اعمال فعالیت بدنی، تمرین شنا به مدت چهار هفته، هفته‌ای پنج جلسه به‌صورت افزایشی صورت گرفت. برای اندازه‌گیری میزان استرس، میزان گلوکز خون موش‌ها سنجیده و برای سنجش یادگیری و حافظه فضایی از آزمون ماز آبی موریس استفاده شد.

یافته‌ها: نتایج آزمون آتوا نشان داد که گلوکز خون گروه جداسازی شده از مادر نسبت به گروه کنترل، افزایش معناداری داشته است ($P=0.045$) و بنابراین، اطمینان ناشی از اعمال استرس به‌دست آمد؛ همچنین نتایج آزمون مانوا نشان داد که اگرچه استرس تأثیر معناداری بر یادگیری فضایی نداشت؛ اما نتایج آزمون کاوش نشان داد، گروه جداسازی شده از مادر کاهش معناداری در درصد ورود به ربع هدف ($P=0.05$) و درصد زمان سپری‌شده در ربع هدف ($P=0.029$) نسبت به گروه کنترل داشتند؛ بنابراین، حافظه فضایی تحت استرس در گروه جداسازی شده از مادر نسبت به سایر گروه‌ها تخریب شد. در نهایت، تمرین شنا همراه با جدایی از مادر توانست آثار مخرب استرس بر حافظه فضایی در درصد ورود به ربع هدف ($P=0.02$) و درصد زمان سپری‌شده در ربع هدف ($P=0.05$) را خنثی کند.

بحث و نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد که استرس اثر منفی بر یادگیری فضایی ندارد؛ اما حافظه را تخریب می‌کند. از سوی دیگر، تمرین شنا می‌تواند به‌عنوان یک روش درمانی تا حد بسیاری این آثار منفی را خنثی نماید و باعث بهبود حافظه شود.

واژه‌های کلیدی: استرس اولیه، حافظه فضایی، شنا کردن، موش صحرایی، یادگیری فضایی

➤ **استناد:** ستارزاده، محمدحسین؛ طهماسبی بروجنی، شهزاد؛ شهبازی، مهدی. تأثیر تمرین شنا بر حافظه فضایی نوزادان محروم از مادر: ایجاد استرس مبتنی

بر جداسازی ۶ ساعت در روز. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی ایلام، شهریور ۱۴۰۱؛ ۳۰(۳): ۸۸-۱۰۰.

مقدمه

جدا سازی مادر الگویی است که به طور گسترده در تحقیقات جانوری برای اعمال شرایط استرس زای اولیه استفاده می شود. همواره استرس اولیه یکی از موضوعات مورد علاقه پژوهشگران بوده است؛ زیرا می تواند بر حساسیت به چالش های بعدی زندگی تأثیر بگذارد و رفتار فرد در ادامه زندگی را تغییر دهد (۱). از آنجاکه افراد فراوانی در سراسر دنیا، در سال های اولیه زندگی، درگیر شرایط استرس زایی نظیر فقر، جنگ، از دست دادن والدین، مشکلات اجتماعی و... هستند، همواره دانشمندان به دنبال شناسایی تأثیر استرس اولیه روی ساختارهای عصبی و ویژگی های رفتاری افراد در بزرگسالی و درمان آن بوده اند. تحقیقات صورت گرفته بسیاری در این زمینه تأیید می کند که استرس اولیه بر ساختار مغز، حجم ماده خاکستری و حجم کلی مغز، قشر پیش پیشانی و هسته آمیگدال، هیپوکامپ قدامی و حافظه اثر می گذارد و موجب آسیب های مغزی در بزرگسالی می شود (۲)؛ همچنین تحقیقات فراوانی تأثیر منفی استرس اولیه بر ویژگی های رفتاری مانند اضطراب، رفتارهای اجتماعی، افسردگی و انواع حافظه را نشان می دهد (۱). محققان دلیل تأثیر استرس بر ساختار مغزی و ویژگی های رفتاری را تأثیر استرس بر افزایش ترشح غدد درون ریز، به ویژه هورمون های گلوکوکورتیکوئید از غدد آدرنال می دانند (۳).

گلوکوکورتیکوئیدها هورمون های استروئیدی هستند که توسط قشر آدرنال تولید می شوند و برای حفظ عملکردهای مختلف متابولیک و هموستاتیک ضروری هستند (۴). تحقیقات نشان می دهد که استرس موجب فعال شدن محور هیپوتالاموس هیپوفیز آدرنال می گردد و ترشح هورمون گلوکوکورتیکوئید از غدد آدرنال را افزایش می دهد. کورتیزول در انسان ها و کورتیکوسترون در جانوران به عنوان هورمون اضطراب شناخته می شوند که نوعی از گلوکوکورتیکوئیدهایی هستند که توسط قشر آدرنال ترشح می گردند (۵). پژوهش ها نشان داده است که ترشح کورتیزول و کورتیکوسترون، نه تنها باعث

افزایش اضطراب می شود، بلکه ساختار و عملکرد مغزی را نیز با اختلال مواجه می کند (۶). هیپوکامپ یکی از بخش های مهم مغز است که تحت تأثیر گلوکوکورتیکوئیدها قرار می گیرد (۷).

هیپوکامپ یک ساختار مغزی کوچک، داخلی و زیرقشری و محل یادگیری و حافظه در مغز است، به طوری که تغییرات حجمی در آن با اختلالات روان پزشکی از جمله بیماری آلزایمر ارتباط دارد (۸). یادگیری و حافظه فضایی یکی از انواع یادگیری و حافظه است که با هیپوکامپ مرتبط است و نقش مهمی در بقای موجودات دارد. یادگیری فضایی به تغییرات نسبتاً پایدار در توانایی کدگذاری و بازشناسی اطلاعات مربوط به جهت یابی و موقعیت فضایی در محیط گفته می شود (۹) و حافظه فضایی توانایی به دست آوردن و نگه داری این اطلاعات است (۱۰). حافظه فضایی مانند یک نقشه ذهنی عمل می کند که در انسان ها به پیش بینی آینده و در حیوانات به قرارگیری کمتر در موقعیت های خطرناک و همچنین یادآوری محل غذا یاری می رساند و نقشی حیاتی در بقا دارد (۱۱). با توجه به نقش مهم انواع حافظه در زندگی بشر، پژوهشگران همواره به دنبال شناسایی عواملی بودند که بر هیپوکامپ و ظرفیت حافظه آثار منفی دارند و عملکرد آن را مختل می کنند. استرس یکی از مهم ترین عواملی است که باعث تخریب هیپوکامپ می شود (۱۲).

تحقیقات نشان می دهد که هیپوکامپ به عنوان یکی از اجزای اصلی حافظه، در برابر استرس و متعاقباً افزایش گلوکوکورتیکوئیدها تا حد بسیاری آسیب پذیر است و کارایی خود را از دست می دهد (۷). از آنجاکه قرار گرفتن در معرض استرس امری اجتناب ناپذیر است و با توجه به اینکه که مشکل حافظه، یک مشکل اساسی در زندگی افراد است، راهکارهای گوناگونی برای خنثی سازی این آثار منفی و بهبود حافظه بررسی شده است. برخی محققان تأثیرات تمرینات نوروفیدبک و

یادگیری و حافظه دارد، به نظر می‌رسد که یافتن یک روش درمانی برای خنثی کردن آثار مخرب استرس امری ضروری در بهبود سلامت بشر است. با توجه به پژوهش‌های پیشین که به نقش مهم فعالیت بدنی بر ویژگی‌های جسمانی و ساختار مغزی اشاره نموده‌اند، اما نتایج متناقضی را در زمینه تأثیر فعالیت بدنی بر حافظه گزارش کرده‌اند، تصمیم بر این شد که تأثیر استرس جدایی از مادر با استفاده از یک دستورالعمل جدید ۶ ساعته را بر یادگیری و حافظه فضایی موش‌های صحرایی بررسی و در صورت تأیید، نقش تمرین شنا به عنوان یک روش درمانی در بهبود و خنثی‌سازی آثار مخرب استرس بر یادگیری و حافظه فضایی این موش‌ها را ارزیابی کنیم.

مواد و روش‌ها

حیوانات: پژوهش حاضر از نوع تجربی و به لحاظ هدف کاربردی و طرح تحقیق نیز به صورت درون/بین گروهی است. در این مطالعه، ابتدا ۱۰ موش ماده با ۵ موش نر، به صورت ۲ به ۱، به مدت ۵ روز جفت شدند. با مشاهده پلاک واژنی، بارداری موش‌ها تأیید گردید. در طول دوره بارداری، موش‌های ماده در قفسهای استاندارد موش (به ابعاد ۴۲ سانتی‌متر × ۲۷ سانتی‌متر × ۱۸ سانتی‌متر) با دسترسی آزاد به آب و غذای آزمایشگاهی و تحت شرایط آزمایشگاهی استاندارد (در شرایط محیطی ۲۲±۲ درجه سلسیوس، رطوبت ۴۵±۵ درصد و تحت ریتم شبانه‌روزی ۱۲ ساعت روز و ۱۲ ساعت شب به‌طوری که ساعت ۷ شب چراغ‌ها به‌صورت خودکار خاموش شوند)، در آزمایشگاه مرکز بافت و ژن پاسارگاد تهران نگهداری شدند. حجم نمونه با استفاده از نرم‌افزار G*power با اندازه اثر ۰/۲۵، ضریب اطمینان ۵ درصد و توان ۰/۸، برای روش آماری تحلیل واریانس همراه با اندازه‌گیری مکرر، ۳۲ سر موش صحرایی تعیین گردید که به‌منظور جلوگیری از ریزش ۲ سر به هر گروه اضافه شد. در نهایت، ۴۰ موش صحرایی نر (۱۰ موش در هر گروه)، از هر مادر دو نوزاد به‌عنوان نمونه تعیین گردید.

تحریکات غیرتهاجمی مغزی بر هیپوکامپ را روی انسان‌ها بررسی کردند و نشان دادند که ۱۳ دقیقه تحریک عصبی به‌وسیله TDCS می‌تواند حافظه بصری افراد را بهبود ببخشد (۱۳). در تحقیق دیگری که نقش فعالیت‌های شناختی بر هیپوکامپ و حافظه ۴۸ زن سالمند را بررسی کرده بود، نیز نشان داده شد که هشت هفته تمرینات شناختی به‌وسیله رایانه سبب تأثیر مثبت بر حافظه سالمندان می‌شود (۱۴). با وجود این، درباره نقش فعالیت بدنی به‌عنوان یک روش درمانی و تأثیر آن بر بهبود عملکرد حافظه و هیپوکامپ نتایج متناقضی وجود دارد (۱۵).

مزایای فعالیت بدنی به‌عنوان روشی برای کاهش بیماری‌های مزمن، مانند بیماری‌های قلبی عروقی مغز، دیابت، چاقی، فشارخون بالا و... تأیید شده است (۱۶). در یک مقاله مروری که ۱۶ مقاله با مجموع ۱۶۳۷۹۷ شرکت‌کننده سالمند را بررسی کرده است، نشان داده شد که انواع فعالیت بدنی باعث جلوگیری از زوال حافظه و احتمال ابتلا به آلزایمر در کهن سالی می‌شود؛ همچنین با توجه به نقش گلوکوکورتیکوئیدها در زوال مغزی، تحقیقات نشان‌دهنده رابطه معکوس میان فعالیت بدنی و سطح گلوکوکورتیکوئید ترشح شده از غدد آدرنال است که نکته مثبتی برای بهبود عملکرد مغزی به‌شمار می‌رود (۱۷). با وجود این، بعضی از تحقیقات تأثیر نداشتن فعالیت بدنی در بهبود حافظه را نشان داده است (۱۸)؛ برای مثال، نتایج تحقیقی که روی ۵۰ موش صحرایی نژاد آلبینو ویستار انجام شد، نشان داد که دویدن به روی تردمیل تأثیری بر عملکرد حافظه بازیابی موش‌ها ندارد (۱۸) و یا در تحقیقی که به بررسی تأثیر تمرین شنا بر حافظه موش‌های صحرایی پرداخته بود، نشان داده شد که تمرین شنا باعث کاهش بیان BDNF در هیپوکامپ می‌شود و متعاقباً حافظه را کاهش می‌دهد (۱۹). از آنجا که مواجهه با شرایط استرس‌زا امری غیرقابل اجتناب است و با توجه به آثار منفی‌ای که استرس بر ساختار مختلف مغزی و متعاقباً ویژگی‌های شناختی و رفتاری از جمله

از روز پس از تولد، موش‌ها به چهار گروه تقسیم شدند:

۱. گروه جداشده از مادر (SM)، ۲. گروه جداشده از مادر به همراه تمرین شنا (SM+S)، ۳. گروه تمرین شنا (S) و ۴. گروه کنترل (CON). گفتنی است که همه مراحل تحقیق به لحاظ اخلاقی در کمیته پژوهش‌های زیست‌پزشکی دانشکده تربیت‌بدنی دانشگاه تهران با کد مصوبه اخلاق IR.UT.SPORT.REC.1399.009 تأیید گردید.

روش اجرا: یک روز پس از تولد که موش‌ها به صورت تصادفی در چهار گروه تقسیم‌بندی شدند، موش‌های SM و SM+S روزانه به مدت ۶ ساعت، از ساعت ۸ صبح تا ۲ ظهر از مادران خود جدا و در قفس مجزا نگهداری گردیدند. پس از ۶ ساعت جداسازی، نوزادان به قفسی که به مادران و آب و غذا دسترسی داشت، برگردانده می‌شدند و تا روز بعد در کنار مادر خود قرار داشتند. این دستورالعمل به مدت ۳۰ روز ادامه یافت؛ همچنین از روز ۲۵ پس از تولد، موش‌های SM+S و S به مدت ۵ روز، به صورت روزانه ۱ ساعت در آب کم‌عمق با دمای 1 ± 32 سانتی‌گراد قرار گرفتند که هدف از این کار، انطباق و کاهش اضطراب موش‌ها در هنگام شنا بود (۲۰). تمرین شنا شامل ۴ هفته تمرین به صورت ۵ روز در هفته، به صورت یک جلسه در روز بود که در هفته اول موش‌ها روزی ۱۰ دقیقه، هفته دوم روزی ۱۵ دقیقه و هفته سوم و چهارم روزی ۲۰ دقیقه تمرین شنا را انجام دادند. در روز ۶۰ پس از تولد و بعد از پایان ۴ هفته تمرین شنا، موش‌ها به مدت ۲۴ ساعت استراحت کردند تا خستگی ناشی از تمرین شنا از بین برود و پس از آن، در روز ۶۲ پس از تولد، آزمون رفتاری ماز آبی موریس از موش‌ها گرفته شد. آزمون رفتاری ماز آبی موریس به مدت ۸ روز، شامل چهار مرحله اکتساب، کاوش، بینایی و یادداری برای سنجش یادگیری و حافظه فضایی انجام گرفت. ابتدا از موش‌ها در مرحله اکتساب، برای سه روز و هرروز شامل دو بلوک چهار کوششی و فاصله استراحت سه دقیقه‌ای بین دو بلوک آزمون گرفته شد.

میان هر کوشش، ۳۰ ثانیه فاصله زمانی وجود داشت تا موش با ایستادن روی سکو و توجه به نشانه‌های محیطی، در کوشش‌های بعدی بتواند از آن برای پیدا کردن سکو استفاده کند. زمان پیدا کردن سکو در هر کوشش حداکثر ۶۰ ثانیه بود و اگر در کوششی موش قادر به پیدا کردن سکو نبود، موش توسط آزمونگر به روی سکو انتقال داده می‌شد تا مکان سکو شناسانده شود. پس از سه روز مرحله اکتساب، در روز چهارم آزمون کاوش اجرا گردید. در آزمون کاوش، سکو از درون حوضچه خارج و حذف شد و موش به مدت ۶۰ ثانیه در درون حوضچه قرار گرفت. در آزمون کاوش، مدت‌زمان چرخیدن و تعداد ورود موش‌ها به ربعی که در مرحله اکتساب سکو درون آن قرار داشته است، به عنوان معیار برای سنجش حافظه فضایی در نظر گرفته شد؛ همچنین در روز چهارم، آزمون سکوی آشکار انجام گرفت که شامل یک بلوک ۴ کوششی بود. در آزمون سکوی آشکار، سکو در ربعی متفاوت با مراحل پیشین قرار گرفت، به این صورت که از آب بیرون و به وسیله فویل کاملاً مشخص بود. آزمون سکوی آشکار در مراحل ماز آبی موریس جنبه یادگیری و حافظه‌ای نداشت و صرفاً برای سنجش بینایی و توانایی شنای موش بود. پس از سه روز فاصله یادداری، در روز هشتم سکو در ربعی قرار داده شد که در مرحله اکتساب نیز در همان ربع قرار داشت و همانند مرحله اکتساب با دو بلوک چهار کوششی، از موش آزمون یادداری به عمل آمد. بهبود در روند پیدا کردن سکو، طی سه روز مرحله اکتساب و آزمون یادداری، به عنوان معیاری برای بهبود یادگیری فضایی موش‌ها در نظر گرفته شد (۲۱).

ماز آبی موریس: از این آزمون برای بررسی یادگیری و حافظه فضایی موش‌های صحرایی استفاده می‌شود. تجهیزات این آزمون شامل یک استخر دایره‌ای شکل با قطر ۱۳۰ سانتی‌متر، یک سکوی نجات و یک دوربین در بالای استخر است که برای ثبت فعالیت موش به نرم‌افزار Etho Vision XT اتصال پیدا می‌کند. از زمان رسیدن به سکو، مسافت طی شده برای رسیدن به سکو و میانگین

اکتساب و یادداری آزمون ماز آبی موریس و از آزمون MANOVA برای بررسی تفاوت بین گروهی مرحله اکتساب و آزمون یادداری و آزمون کاوش ماز آبی موریس استفاده شد. برای تحلیل آماری از نرم‌افزار SPSS vol.16 استفاده گردید. سطح معنی‌داری در همه تحلیل‌ها $P \leq 0.05$ در نظر گرفته شده است.

یافته‌ها

در ابتدا به منظور اطمینان از تأثیر جدایی از مادر به عنوان یک شرایط استرس‌زا بر موش‌ها، غلظت گلوکز خون آن‌ها ارزیابی گردید. نتایج تحلیل آنوای یک‌راهه با استفاده از آزمون تعقیبی بونفرونی در سنجش مقدار غلظت گلوکز خون نشان داد (جدول شماره ۱) که گلوکز خون موش‌های SM در مقایسه با موش‌های SM+S ($P=0.029$)، S ($P=0.015$) و CON ($P=0.045$)، به طور معنی‌داری بیشتر بود؛ اما اختلاف معنی‌داری میان سایر گروه‌ها مشاهده نشد.

برای بررسی اختلافات درون گروهی مرحله اکتساب و یادداری آزمون ماز آبی موریس، نتایج آزمون تحلیل واریانس با اندازه‌گیری‌های تکراری نشان داد، تفاوت

سرعت موش‌ها برای سنجش یادگیری فضایی و از درصد ورود به ربع هدف و درصد زمان سپری‌شده در ربع هدف به منظور سنجش حافظه فضایی استفاده می‌گردد (۲۲).

آزمون بیوشیمیایی: با توجه به نقش هورمون‌های گلوکوکورتیکوئید در افزایش گلوکونئوزن عضلات که متعاقباً باعث افزایش قند خون می‌شود (۲۳)، غلظت گلوکز خون موش‌ها به عنوان شاخص ترشح هورمون کورتیکوسترون بررسی گردید؛ از این رو، پس از انجام آزمون‌های رفتاری، شش موش از هر گروه، به وسیله گاز CO₂ بی‌هوش (۲۴) و خون قلب آن‌ها به طور کامل استخراج شد تا قند خون موش‌ها به عنوان شاخصی برای تأیید تأثیر استرس بر افزایش کورتیکوسترون بررسی گردد. آنالیز آماری: همه اطلاعات به صورت میانگین و انحراف معیار بیان شد. در ابتدا به منظور سنجش طبیعی بودن داده‌ها، از آزمون شاپیرو-ویلک استفاده گردید. از آزمون تحلیل واریانس یک‌راهه برای اندازه‌گیری تفاوت‌های بین گروهی غلظت قند خون موش‌ها، از آزمون تحلیل واریانس با اندازه‌گیری‌های تکراری و پس از تأیید اختلاف، از آزمون تعقیبی بونفرونی برای بررسی تفاوت‌های درون گروهی عملکرد موش‌ها در مرحله

جدول شماره ۱. مقایسه بین گروهی غلظت گلوکز خون موش‌ها

اطمینان ۹۵ درصد حد بالا	فاصله حد پایین	سطح معنی‌داری	خطای استاندارد	میانگین تفاوت‌ها	مقایسه دویه دو گروه‌ها	
۸/۳۴۲	-۱۱/۶۷۵	۱/۰۰۰	۳/۴۱۹	-۱/۶۶۶	CON S	غلظت گلوکز
۹/۰۰۸	-۱۱/۰۰۸	۱/۰۰۰	۳/۴۱۹	-۱/۰۰۰	SM+S	
-۱/۸۲۴	-۲۱/۸۴۲	۰/۰۱۵	۳/۴۱۹	-۱۱/۸۳۳	SM	
۱۱/۶۷۵	-۸/۳۴۲	۱/۰۰۰	۳/۴۱۹	۱/۶۶۶	S CON	غلظت گلوکز
۱۰/۶۷۵	-۹/۳۴۲	۱/۰۰۰	۳/۴۱۹	۰/۶۶۶	SM+S	
-۰/۱۵۷	-۲۰/۱۷۵	۰/۰۴۵	۳/۴۱۹	-۱۰/۱۶۶	SM	
۱۱/۰۰۸	-۹/۰۰۸	۱/۰۰۰	۳/۴۱۹	۱/۰۰۰	S SM+S	خون موش‌ها
۹/۳۴۲	۱۰/۶۷۵	۱/۰۰۰	۳/۴۱۹	-۰/۶۶۶	CON	
۰/۸۲۴	-۲۰/۸۴۲	۰/۰۲۹	۳/۴۱۹	-۱۰/۸۳۳	SM	
۲۱/۸۴۲	۱/۸۲۴	۰/۰۱۵	۳/۴۱۹	۱۱/۸۳۳	SM S	خون موش‌ها
۲۰/۱۷۵	۰/۱۵۷	۰/۰۴۵	۳/۴۱۹	۱۰/۱۶۶	CON	
۲۰/۸۴۲	۰/۸۲۴	۰/۰۲۹	۳/۴۱۹	۱۰/۸۳۳	SM+S	

جدول شماره ۲. مقایسه درون گروهی موش‌ها در بخش‌های مدت زمان رسیدن به سکو و مسافت طی شده تا رسیدن به سکو در مرحله اکتساب و یادداری

اطمینان ۹۵ درصد حد بالا	فاصله حد پایین	سطح معنی داری	خطای استاندارد	میانگین تفاوت‌ها	مقایسه دوبه دو گروه‌ها	
۱۸/۶۴۸	۸/۳۲۴	۰/۰۰۱	۲/۵۴۵	۱۳/۴۸۶	روز اول، روز دوم	زمان رسیدن
۲۵/۳۵۱	۱۷/۷۷۷	۰/۰۰۱	۱/۸۶۷	۲۱/۵۶۴	روز سوم	
۲۶/۳۷۲	۱۹/۲۲۲	۰/۰۰۱	۱/۷۶۳	۲۲/۷۹۷	آزمون یادداری	
-۸/۳۲۴	-۱۸/۶۴۸	۰/۰۰۱	۲/۵۴۵	-۱۳/۴۸۶	روز دوم، روز اول	
۱۰/۶۴۸	۵/۵۰۸	۰/۰۰۱	۱/۲۶۷	۸/۰۷۸	روز سوم	
۱۲/۱۲۳	۶/۴۹۸	۰/۰۰۱	۱/۳۸۷	۹/۳۱۱	آزمون یادداری	
-۱۷/۷۷۷	-۲۵/۳۵۱	۰/۰۰۱	۱/۸۶۷	-۲۱/۵۶۴	روز سوم، روز اول	به سکو
-۵/۵۰۸	-۱۰/۶۴۸	۰/۰۰۱	۱/۲۶۷	-۸/۰۷۸	روز دوم	
۲/۶۹۲	-۰/۲۲۷	۰/۰۹۵	۰/۷۲۰	۱/۲۳۳	آزمون یادداری	
-۱۹/۲۲۲	-۲۶/۳۷۲	۰/۰۰۱	۱/۷۶۳	-۲۲/۷۹۷	آزمون یادداری روز اول	
-۶/۴۹۸	-۱۲/۱۲۳	۰/۰۰۱	۱/۳۸۷	-۹/۳۱۱	روز دوم	
۰/۲۲۷	-۲/۶۹۲	۰/۰۹۵	۰/۷۲۰	-۱/۲۳۳	روز سوم	
۲۱۵/۸۵۳	۵۰/۸۱۱	۰/۰۰۲	۴۰/۶۸۹	۱۳۳/۳۳۲	روز اول، روز دوم	مسافت طی شده تا رسیدن به سکو
۳۵۶/۴۶۷	۲۱۰/۴۴۴	۰/۰۰۱	۳۶/۰۰۰	۲۸۳/۴۵۶	روز سوم	
۳۹۸/۹۷۷	۲۵۶/۶۹۳	۰/۰۰۱	۳۵/۰۷۸	۳۲۷/۸۳۵	آزمون یادداری	
-۵۰/۸۱۱	-۲۱۵/۸۵۳	۰/۰۰۲	۴۰/۶۸۹	-۱۳۳/۳۳۲	روز دوم، روز اول	
۲۰۱/۰۵۵	۹۹/۱۹۳	۰/۰۰۱	۲۵/۱۱۳	۱۵۰/۱۲۴	روز سوم	
۲۴۳/۵۴۸	۱۴۵/۴۵۹	۰/۰۰۱	۲۴/۱۸۲	۱۹۴/۵۰۳	آزمون یادداری	
-۲۱۰/۴۴۴	-۳۵۶/۴۶۷	۰/۰۰۱	۳۶/۰۰۰	-۲۸۳/۴۵۶	روز سوم، روز اول	
-۹۹/۱۹۳	-۲۰۱/۰۵۵	۰/۰۰۱	۲۵/۱۱۳	-۱۵۰/۱۲۴	روز دوم	
۸۹/۵۱۱	-۰/۷۵۱	۰/۰۵۴	۲۲/۲۵۳	۴۴/۳۸۰	آزمون یادداری	
۲۵۶/۶۹۳	-۳۹۸/۹۷۷	۰/۰۰۱	۳۵/۰۷۸	۳۲۷/۸۳۵	آزمون یادداری روز اول	
-۱۴۵/۴۵۹	-۲۴۳/۵۴۸	۰/۰۰۱	۲۴/۱۸۲	-۱۹۴/۵۰۳	روز دوم	
۰/۷۵۱	-۸۹/۵۱۱	۰/۰۵۴	۲۲/۲۵۳	-۴۴/۳۸۰	روز سوم	

به سکو نیز نشان داد، مسافت طی شده تا رسیدن به سکو از روز اول اکتساب تا آزمون یادداری کاهش پیدا کرده است که این تفاوت نیز بین روز اول و دوم ($P=0.002$) و سایر روزها ($P<0.001$) معنادار بود و تنها بین روز سوم و آزمون یادداری ($P=0.054$) معنی دار نیست.

در بررسی بین گروهی در مرحله اکتساب و یادداری ماز آبی موریس، نتایج آزمون مانوا با اصلاح بونفرونی ($P=0.25$) نشان داد که گروه‌ها در تغییر مدت زمان رسیدن به سکو و همچنین در مسافت طی شده تا رسیدن به سکو،

معناداری میان روزهای آزمون در دو عامل زمان سپری شده تا رسیدن به سکو و مسافت طی شده تا رسیدن به سکو وجود دارد (جدول شماره ۲).

نتایج آزمون تعقیبی بونفرونی نشان داد، زمان سپری شده تا رسیدن به سکو از اولین روز اکتساب تا آزمون یادداری در همه گروه‌ها کاهش پیدا کرده است که این تفاوت میان همه روزها معنادار بود ($P<0.001$) و تنها بین روز سوم و آزمون یادداری تفاوت معنی داری مشاهده نشد ($P=0.95$). آزمون تعقیبی بونفرونی در زمینه مسافت طی شده تا رسیدن

رسیدن به سکو در مراحل اکتساب و یادداری در جدول شماره ۳ نشان داده شده است.

نتایج آزمون مانوا با اصلاح بونفرونی ($P < 0.25$) در زمینه بررسی تفاوت‌های بین گروهی در مرحله کاوش نشان داد، گروه‌ها در متغیر درصد ورود به ربع هدف و همچنین درصد زمان سپری شده در ربع هدف اختلاف معنی‌داری داشتند. نتایج آزمون تعقیبی بونفرونی در درصد ورود به ربع هدف نشان داد که موش‌های SM درصد ورود کمتری را نسبت به موش‌های SM+S ($P = 0.005$)، S ($P < 0.001$) و CON ($P = 0.029$) به ربع هدف داشتند؛ اما اختلاف میان سایر گروه‌ها معنی‌دار

اختلاف معناداری با یکدیگر داشتند. نتایج آزمون تعقیبی بونفرونی در مدت‌زمان رسیدن به سکو نشان داد که موش‌های S نسبت به موش‌های SM، به‌طور معنی‌داری زمان کمتری را برای پیدا کردن سکو سپری کردند ($P = 0.009$)؛ اما اختلاف میان سایر گروه‌ها معنی‌دار نبود. نتایج آزمون تعقیبی بونفرونی در مسافت طی شده تا رسیدن به سکو نیز نشان داد، موش‌های S نسبت به موش‌های SM، به‌طور معنی‌داری مسافت کمتری را طی کردند ($P = 0.016$)؛ اما این اختلاف میان سایر گروه‌ها معنادار نبود. نتایج آزمون تعقیبی بونفرونی مانوا در بخش‌های مدت‌زمان رسیدن به سکو و مسافت طی شده تا

جدول شماره ۳. مقایسه بین گروهی موش‌ها در بخش‌های مدت‌زمان رسیدن به سکو و مسافت طی شده تا رسیدن به سکو در مرحله اکتساب و یادداری

مقایسه دوه‌دو گروه‌ها	میانگین تفاوت‌ها	خطای استاندارد	سطح معنی‌داری	فاصله حد پایین	اطمینان ۹۵ درصد حد بالا
CON S	-۳/۳۲۴	۲/۶۸۹	۱/۰۰۰	-۱۰/۵۱۱	۳/۸۶۳
SM+S	-۶/۶۱۷	۲/۶۸۹	۰/۰۹۰	-۱۳/۸۰۵	۰/۵۷۰
SM	-۸/۷۲۱	۲/۶۸۹	۰/۰۰۹	-۱۵/۹۰۸	-۱/۵۳۳
S CON	۳/۳۲۴	۲/۶۸۹	۱/۰۰۰	-۳/۸۶۳	۱۰/۵۱۱
SM+S	-۳/۲۹۳	۲/۶۸۹	۱/۰۰۰	-۱۰/۴۸۰	۳/۸۹۴
SM	-۵/۳۹۷	۲/۶۸۹	۰/۲۷۹	-۱۲/۵۸۴	۱/۷۹۰
S SM+S	۶/۶۱۷	۲/۶۸۹	۰/۰۹۰	-۰/۵۷۰	۱۳/۸۰۵
CON	۳/۲۹۳	۲/۶۸۹	۱/۰۰۰	-۳/۸۶۴	۱۰/۴۸۰
SM	-۲/۱۰۳	۲/۶۸۹	۱/۰۰۰	-۹/۲۹۱	۵/۰۸۳
SM S	۸/۷۲۱	۲/۶۸۹	۰/۰۰۹	۱/۵۳۳	۱۵/۹۰۸
CON	۵/۳۹۷	۲/۶۸۹	۰/۲۷۹	-۱/۷۹۰	۱۲/۵۸۴
SM+S	۲/۱۰۳	۲/۶۸۹	۱/۰۰۰	-۵/۰۸۳	۹/۲۹۱
CON S	-۱۸/۲۵۱	۴۴/۳۵۵	۱/۰۰۰	-۱۳۶/۷۸۳	۱۰۰/۲۸۱
SM+S	-۹۴/۹۳۸	۴۴/۳۵۵	۰/۲۰۳	-۲۱۳/۴۷۰	۲۳/۵۹۴
SM	-۱۳۵/۸۴۳	۴۴/۳۵۵	۰/۰۱۶	-۲۵۴/۳۷۵	۱۷/۳۱۱
S CON	۱۸/۲۵۱	۴۴/۳۵۵	۱/۰۰۰	-۱۰۰/۲۸۱	۱۳۶/۷۸۳
SM+S	-۷۶/۶۸۷	۴۴/۳۵۵	۰/۵۱۵	-۱۹۵/۲۱۹	۴۱/۸۴۵
SM	-۱۱۷/۵۹۲	۴۴/۳۵۵	۰/۰۵۳	-۲۳۶/۱۲۴	۰/۹۳۹
S SM+S	۹۴/۹۳۸	۴۴/۳۵۵	۱/۲۰۳	-۲۳۶/۵۹۴	۲۱۳/۴۷۰
CON	۷۶/۶۸۷	۴۴/۳۵۵	۰/۵۱۵	-۴۱/۸۴۵	۱۹۵/۲۱۹
SM	-۴۰/۹۰۵	۴۴/۳۵۵	۱/۰۰۰	-۱۵۹/۴۳۷	۷۷/۶۲۷
SM S	۱۳۵/۸۴۳	۴۴/۳۵۵	۰/۰۱۶	-۱۷/۳۱۱	۲۵۴/۳۷۵
CON	۱۱۷/۵۹۲	۴۴/۳۵۵	۰/۰۵۳	۰/۹۳۹	۲۳۶/۱۲۴
SM+S	۴۰/۹۰۵	۴۴/۳۵۵	۱/۰۰۰	-۷۷/۶۲۷	۱۵۹/۴۳۷

مسافت طی شده تا رسیدن به سکو

زمان رسیدن به سکو

جدول شماره ۴. مقایسه بین گروهی موش‌ها در بخش‌های درصد ورود به ربع هدف و درصد زمان سپری شده در ربع هدف در مرحله آزمون کاوش

اطمینان ۹۵ درصد حد بالا	فاصله حد پایین	سطح معنی داری	خطای استاندارد	میانگین تفاوت‌ها	مقایسه دوبه دو گروه‌ها	
۷/۵۵۶	-۲/۳۱۲	۰/۸۸۰	۱/۷۶۷	۲/۶۲۲	CON S	درصد ورود
۶/۳۸۷	-۳/۴۸۱	۱/۰۰۰	۱/۷۶۷	۱/۴۵۳	SM+S	
۱۲/۸۷۰	۳/۰۰۱	۰/۰۰۱	۱/۷۶۷	۷/۹۳۶	SM	
۲/۳۱۲	-۷/۵۵۶	۰/۸۸۰	۱/۷۶۷	-۲/۶۲۲	S CON	
۳/۷۶۵	-۶/۱۰۳	۱/۰۰۰	۱/۷۶۷	-۱/۱۶۹	SM+S	
۱۰/۲۴۸	۰/۳۷۹	۰/۰۲۹	۱/۷۶۷	۵/۳۱۴	SM	
۳/۴۸۳	-۶/۳۸۷	۱/۰۰۰	۱/۷۶۷	-۱/۴۵۳	S SM+S	به ربع هدف
۶/۱۰۳	-۳/۷۶۵	۱/۰۰۰	۱/۷۶۷	۱/۱۶۹	CON	
۱۱/۴۱۷	۱/۵۴۸	۰/۰۰۵	۱/۷۶۷	۶/۴۸۳	SM	
-۳/۰۰۱	-۱۲/۸۷۰	۰/۰۰۱	۱/۷۶۷	-۷/۹۳۶	SM S	
-۰/۳۷۶	-۱۰/۲۴۸	۰/۰۲۹	۱/۷۶۷	-۵/۳۱۴	CON	
-۱/۵۴۸	-۱۱/۴۱۷	۰/۰۰۵	۱/۷۶۷	-۶/۴۸۳	SM+S	
۸/۹۶۲	-۱۲/۵۵۴	۱/۰۰۰	۳/۸۵۳	-۱/۷۹۶	CON S	درصد زمان سپری شده در ربع هدف
۱۱/۰۱۴	-۱۰/۵۰۲	۱/۰۰۰	۳/۸۵۳	۰/۲۸۶	SM+S	
۲۳/۱۰۴	۱/۵۸۷	۰/۰۱۷	۳/۸۵۳	۱۲/۳۴۶	SM	
۱۲/۵۵۴	-۸/۹۶۰	۱/۰۰۰	۳/۸۵۳	۱/۷۹۶	S CON	
۱۲/۸۱۰	-۸/۷۷۰۶	۱/۰۰۰	۳/۸۵۳	۲/۰۵۲	SM+S	
۲۴/۹۰۰	۳/۳۸۳	۰/۰۰۵	۳/۸۵۳	-۱۴/۱۴۲	SM	
۱۰/۵۰۲	-۱۱/۰۱۴	۱/۰۰۰	۳/۸۵۳	۰/۲۵۶	S SM+S	درصد زمان سپری شده در ربع هدف
۸/۷۰۶	-۱۲/۸۱۰	۱/۰۰۰	۳/۸۵۳	-۲/۰۵۲	CON	
۲۲/۸۴۸	۱/۳۳۱	۰/۰۲۰	۳/۸۵۳	۱۲/۰۹۰	SM	
-۱/۵۸۷	-۲۳/۱۰۴	۰/۰۱۷	۳/۸۵۳	-۱۲/۳۴۶	SM S	
-۳/۳۸۳	-۲۴/۹۰۰	۰/۰۰۵	۳/۸۵۳	-۱۴/۱۴۲	CON	
-۱/۳۳۱	-۲۲/۸۴۸	۰/۰۲۰	۳/۸۵۳	-۱۲/۰۹۰	SM+S	

نمود. نتایج آزمون تعقیبی بونفرونی در درصد زمان سپری شده در ربع هدف نیز نشان داد که موش‌ها SM درصد زمان کمتری را نسبت به موش‌های SM+S ($P=0.020$)، S ($P=0.017$) و CON ($P=0.005$) در ربع هدف سپری کردند؛ اما اختلاف میان سایر گروه‌ها معنادار نبود (جدول شماره ۴).

بحث و نتیجه‌گیری

در این مطالعه، تأثیر استرس جدایی از مادر به مدت ۶ ساعت در روز، روی یادگیری و حافظه فضایی به صورت

رفتاری با آزمون ماز آبی موریس بررسی شد؛ همچنین نقش شنا به عنوان یک روش درمانی در کاهش آثار منفی استرس بررسی گردید که به نظر می‌رسد نقش ورزش به عنوان یک روش درمانی در افزایش یادگیری و حافظه فضایی با این دستورالعمل، برای اولین بار بررسی شده است. نتایج نشان داد، ۱. استرس اولیه اثر مخربی روی یادگیری موش‌ها داشت؛ اما این تأثیر معنی‌دار نبود؛ ۲. استرس اولیه موجب کاهش حافظه فضایی موش‌ها شد؛ ۳. فعالیت بدنی توانست باعث افزایش یادگیری شود؛ اما در خنثی‌سازی آثار مخرب استرس ناتوان بود و ۴. فعالیت

کرده بودند، کاهش معناداری مشاهده شد. نگاهی کلی به پژوهش‌های گذشته نشان می‌دهد که استرس موجب اختلال در رشد محور هیپوتالاموس-هیپوفیز-آدرنال می‌شود و بر ترشح غدد درون‌ریز تأثیر می‌گذارد (۳۰)، (۲۹). تحقیقات نشان می‌دهد که استرس باعث فعال شدن دستگاه عصبی اتونوم می‌گردد و فعال شدن دستگاه عصبی اتونوم موجب رهاسازی هورمون آزادکننده کورتیکوتروپین در هسته پاراوانتیگلار هیپوتالاموس می‌شود و همین موضوع باعث فعال شدن محور هیپوتالاموس-هیپوفیز-آدرنال می‌گردد که فعال شدن این محور باعث افزایش ترشح گلوکوکورتیکوئیدها از قشر غدد آدرنال می‌شود (۵). تحقیقات نشان داده است که ترشح گلوکوکورتیکوئیدها بر ساختار و عملکرد مغزی مانند هیپوکامپ تأثیر دارند و عملکرد را با اختلال مواجه می‌کنند (۶، ۷). به نظر می‌رسد از آنجا که هیپوکامپ محل حافظه در مغز است (۸)، علت تأثیر استرس بر حافظه فضایی، افزایش ترشح گلوکوکورتیکوئیدها ناشی از استرس و تأثیر آن‌ها بر مغز است.

درباره تأثیر فعالیت بدنی بر ساختار و عملکرد مغز و همچنین تأثیر آن بر حافظه فضایی نیز نتایج متفاوتی وجود دارد. در پژوهشی که تأثیر فعالیت بدنی بر حافظه فضایی زنان، با استفاده از پرسش‌نامه سطح فعالیت سالمندان (PASE) سنجیده بود، یافته‌ها نشان داد که فعالیت باعث بهبود حافظه می‌شود (۲۹). در مطالعه‌ای که به بررسی تأثیر دویدن روی تردمیل به مدت ۲۱ روز، روزانه ۳۰ دقیقه و با شدت متوسط به عنوان فعالیت بر خستگی‌سازی آثار منفی استرس ناشی از بی‌حرکی بر ۳۲ سر موش صورت گرفت، یافته‌ها نشان داد که فعالیت بدنی دویدن روی تردمیل می‌تواند این آثار را تا حد فراوانی خنثی کند (۳۰). در مطالعه مروری دیگر نشان داده شد که فعالیت بدنی می‌تواند تا ۲۸ درصد زوال عقل و تا ۴۵ درصد آزاریم را در افراد کاهش دهد. پژوهشی دیگر تأیید کرد که دویدن روی تردمیل به مدت ۲ هفته به صورت روزانه ۳۰ دقیقه می‌تواند نقایص رفتاری ناشی از استرس

بدنی به عنوان یک مداخله درمانی توانست حافظه فضایی موش‌ها را به طور معناداری افزایش دهد.

در پژوهش‌های گذشته درباره تأثیر استرس بر یادگیری و حافظه فضایی و تأثیر فعالیت بدنی بر آن، نتایج متناقضی به دست آمده است. نتایج تحقیق ما درباره تأثیر استرس بر یادگیری و حافظه فضایی، با پژوهش‌های زیادی همسو است. در پژوهشی با عنوان «آثار جدایی از مادر و محیط غنی سازی شده بر روی رفتار موش‌های صحرایی بزرگسال» تأیید شد که جدایی از مادر به مدت ۲۴ ساعت، به افزایش اضطراب و کاهش حافظه فضایی در بزرگسالی منجر می‌شود که علت این امر اثر استرس جدایی از مادر بر اضطراب موش‌ها بیان شد (۲۵)؛ همچنین رشتکوف و همکاران تأیید کردند که استرس اولیه به مدت ۱۳ روز به صورت روزانه ۳ ساعت، بر انعطاف‌پذیری عصبی سلول‌های هیپوکامپ اثر می‌گذارد و حافظه فضایی را مختل می‌کند (۲۶). در پژوهشی که به بررسی آثار درمان نوروفیدبک در جلوگیری از افت شناختی و حافظه موش‌های مواجه شده با استرس خفیف به مدت ۵۶ روز پرداخت، نتایج نشان داد که استرس باعث کاهش بیان BDNF در هیپوکامپ می‌گردد و متعاقباً موجب کاهش عملکرد شناختی و حافظه فضایی می‌شود (۲۷). با وجود تحقیقات بسیاری که تأثیر استرس بر حافظه فضایی را تأیید می‌کنند، بعضی تحقیقات نتایج مغایری را نشان می‌دهند؛ برای مثال، در پژوهشی، تأثیر استرس جدایی زود هنگام مادر بر توجه، یادگیری فضایی و رفتار متقابل اجتماعی را بررسی کردند که یافته‌ها نشان داد که استرس اولیه نه تنها حافظه فضایی را کاهش نداد، بلکه باعث افزایش حافظه فضایی شد (۲۸). توجه این تحقیق افزایش حجم هیپوکامپ ناشی از جدایی از مادر اولیه بود؛ اما به نظر می‌رسد علت مغایر بودن این تحقیق مدت زمان کوتاه جدایی از مادر (از روز ۴ تا ۱۰ پس از تولد) بود.

با وجود این موارد، نتایج تحقیق حاضر نشان داد، در حافظه فضایی موش‌هایی که در ابتدای زندگی شرایط جدایی از مادر را به عنوان یک شرایط استرس‌زا تجربه

طولانی مدت را کاهش دهد و باعث بهبود حافظه شود (۳۱). در مقاله دیگری تأیید شد که دویدن داوطلبانه به صورت طولانی مدت، باعث تأثیر بر عروق مغزی می گردد و حافظه فضایی را بهبود می بخشد (۳۲). با توجه به اینکه در تحقیقات گذشته به نقش فعالیت بدنی بر کاهش قند خون و متعاقباً استرس اشاره شده (۳۳) و همچنین تحقیقاتی که به نقش منفی استرس در تخریب ساختار مغزی از جمله هیپوکامپ اشاره کرده بودند (۲۷-۲۵)، به نظر می رسد که علت به وجود آمدن نتایج همسو با تحقیقات گذشته، نقش فعالیت بدنی شنا در خنثی سازی آثار مخرب استرس بر ساختار مغزی از جمله هیپوکامپ بوده است. با وجود تأیید تأثیر فعالیت بدنی بر حافظه در بیشتر تحقیقات، نتایج مغایر در بعضی از تحقیقات مشاهده شده است. در تحقیقی که روی ۵۰ موش صحرایی نژاد آلبینو ویستار صورت گرفت، نشان داده شد که فعالیت بدنی تأثیری بر عملکرد حافظه بازیابی ندارد (۱۸) که علت آن می تواند اجباری بودن ورزش روی تردمیل و ایجاد استرس مضاعف به وسیله اعمال شوک باشد. در تحقیق دیگری که به دنبال نقش تمرین شنا بر خنثی سازی آثار مخرب استرس بر حافظه بود، یافته ها نشان داد که تمرین شنا نمی تواند آثار مخرب استرس را کاهش دهد (۱۹) که به نظر می رسد علت این امر استفاده از تمرین شنا بدون دستورالعمل آشناسازی با آب و ویژگی آب گریزی ذاتی موش ها بوده است که خود موجب افزایش اضطراب موش ها می شود.

نتایج تحقیق بیان کرد که استرس طولانی مدت می تواند حافظه را دچار اختلال کند و در مقابل، تمرین شنا به عنوان یک روش درمانی می تواند آثار مخرب استرس بر هیپوکامپ را خنثی نماید و باعث بهبود حافظه شود. به نظر می رسد علت این اتفاق تأثیر فعالیت بدنی بر ترشح غدد درون ریز باشد. شواهد نشان می دهد که انواع فعالیت

بدنی، فعالیت محور هیپوتالاموس-هیپوفیز-آدرنال را کاهش می دهد و متعاقباً ترشح گلوکوکورتیکوئیدها از غدد آدرنال را پایین می آورد (۱۷). با توجه به تأثیر منفی گلوکوکورتیکوئیدها بر عملکرد مغز، به ویژه هیپوکامپ و حافظه (۷)، به نظر می رسد علت بهبود حافظه فضایی تأثیر تمرین شنا به عنوان یک فعالیت بدنی بر کاهش عملکرد محور هیپوتالاموس-هیپوفیز-آدرنال و در نتیجه، کاهش ترشح هورمون های گلوکوکورتیکوئیدی از غدد آدرنال است که عملکرد مغز را مختل می کنند. با توجه به اینکه قرارگیری در شرایط استرس زا سبب تخریب حافظه می شود و فرد را مستعد ابتلا به بیماری هایی نظیر آلزایمر می کند، نتایج این تحقیق تأیید می کند که می توان از تمرین شنا عنوان یک روش درمانی برای خنثی سازی آثار مخرب استرس استفاده کرد و از تخریب حافظه و ابتلا به فراموشی در بلندمدت جلوگیری نمود. گفتنی است محدودیت تحقیق حاضر، محرومیت موش ها از غذا و آب در طول شش ساعت جدایی از مادر بود که می تواند آثار فیزیولوژیکی بر روی حافظه داشته باشد.

تشکر و قدردانی

این مقاله مستخرج از پایان نامه ارشد رفتار حرکتی دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی دانشگاه تهران است. محققان برخوردار لازم می دانند از کادر مجموعه بافت و ژن پاسارگاد تهران برای تحقق این پژوهش تشکر کنند.

تعارض منافع

همه نویسندگان اعلام می کنند که هیچ تضاد منافی ندارند.

کد اخلاق: IR.UT.SPORT.REC.1399.009

References

- Alves RL, Portugal CC, Summavielle T, Barbosa F, Magalhães A. Maternal separation effects on mother rodents' behaviour: A systematic review. *Neurosci Biobehav Rev* 2020;117:98-109. doi: 10.1016/j.neubiorev.2019.09.008
- Kaul D, Schwab SG, Mechawar N, Matosin N. How stress physically re-shapes the brain: Impact on brain cell shapes, numbers and connections in

- psychiatric disorders. *Neurosci Biobehav Rev* 2021;124:193–215. doi:10.1016/j.neubiorev.2021.01.025
3. Belleau EL, Treadway MT, Pizzagalli DA. The Impact of Stress and Major Depressive Disorder on Hippocampal and Medial Prefrontal Cortex Morphology. *Biol Psychiatry* 2019;85:443–53. doi:10.1016/j.biopsych.2018.09.031
  4. Akalestou E, Genser L, Rutter GA. Glucocorticoid Metabolism in Obesity and Following Weight Loss. *Front Endocrinol (Lausanne)* 2020;11:1–9. doi:10.3389/fendo.2020.00059
  5. Sepehrinezhad A, Momeni J, Gorji A, Sahab Negah S. Stress-Induced Immune Dysfunction: Implications for Intrapersonal and Interpersonal Processes. *Neurosci J Shefaye Khatam* 2020;8:93–106. doi:10.29252/shefa.8.2.93
  6. Madalena KM, Lerch JK. The Effect of Glucocorticoid and Glucocorticoid Receptor Interactions on Brain, Spinal Cord, and Glial Cell Plasticity. *Plasticity. Neural Plast* 2017;2017:8640970. doi: 10.1155/2017/8640970
  7. Steffke EE, Kirca D, Mazei-Robison MS, Robison AJ. Serum- and glucocorticoid-inducible kinase 1 activity reduces dendritic spines in dorsal hippocampus. *Neurosci Lett* 2020;725:134909. doi:10.1016/j.neulet.2020.134909
  8. Carmo D, Silva B, Yasuda C, Rittner L, Lotufo R. Hippocampus segmentation on epilepsy and Alzheimer's disease studies with multiple convolutional neural networks. *Heliyon* 2021;7:e06226. doi:10.1016/j.heliyon.2021.e06226
  9. Hunsaker MR, Kesner RP. Unfolding the cognitive map: The role of hippocampal and extra-hippocampal substrates based on a systems analysis of spatial processing. *Neurobiol Learn Mem* 2018;147:90–119. doi: 10.1016/j.nlm.2017.11.012.
  10. Fagan WF, Lewis MA, Auger-Méthé M, Avgar T, Benhamou S, Breed G, et al. Spatial memory and animal movement. *Ecol Lett* 2013;16:1316–29. doi: 10.1111/ele.12165
  11. Sonnenberg BR, Branch CL, Pitera AM, Bridge E, Pravosudov V V. Natural Selection and Spatial Cognition in Wild Food-Caching Mountain Chickadees. *Curr Biol* 2019;29:670–76.e3. doi: 10.1016/j.cub.2019.01.006.
  12. Maghami S, Zardooz H, Khodaghali F, Binayi F, Ranjbar Saber R, Hedayati M, et al. Maternal separation blunted spatial memory formation independent of peripheral and hippocampal insulin content in young adult male rats. *PLoS One* 2018;13:e0204731. doi: 10.1371/journal.pone.0204731.
  13. Chi RP, Fregni F, Snyder AW. Visual memory improved by non-invasive brain stimulation. *Brain Res* 2010;1353:168–75. doi: 10.1016/j.brainres.2010.07.062.
  14. Yousefshahi M, Mohammadzadeh H. The Effect of Cognitive, Motor and Motor-Cognitive Exercises on Explicit motor memory, balance and walking of Elderly Women. *Sci J Rehabil Med* 2020;0:124–34. doi:10.22037/JRM.2020.113215.2333
  15. Hamer M, Chida Y. Physical activity and risk of neurodegenerative disease: a systematic review of prospective evidence. *Psychol Med* 2009;39:3–11. doi: 10.1017/S0033291708003681.1
  16. Nelson ME, Rejeski WJ, Blair SN, Duncan PW, Judge JO, King AC, et al. Physical Activity and Public Health in Older Adults. *Circulation* 2007;116:1094–105. doi: 10.1161/CIRCULATIONAHA.107.185650
  17. Hillman CH, Erickson KI, Kramer AF. Be smart, exercise your heart: exercise effects on brain and cognition. *Nat Rev Neurosci* 2008;9:58–65. doi: 10.1038/nrn2298
  18. Saadati H, Babri S, Ahmadiasl N, Mashhadi M. Effects of Exercise on Memory Consolidation and Retrieval of Passive Avoidance Learning In Young Male Rats. *Asian J Sports Med* 2010 ;1:137–42. doi: 10.5812/asjms.34858
  19. E Dief A, M Samy D, I Dowedar F. Impact of exercise and vitamin B1 intake on hippocampal brain-derived neurotrophic factor and spatial memory performance in a rat model of stress. *J Nutr Sci Vitaminol* 2015;61 :1-7. doi: 10.3177/jnsv.61.1
  20. Lima DD de, Dal Magro DD, Cruz JN da, Pereira da Cruz JG. The effects of swimming exercise on recognition memory for objects and conditioned fear in rats. *Acta Sci Heal Sci* 2012;34:163–9. doi: 10.4025/actascihealthsci.v34i2.4378
  21. DastAmooz S, Tahmasebi Boroujeni S, Shahbazi M, Vali Y. Physical activity as an option to reduce adverse effect of EMF exposure during pregnancy. *Int J Dev Neurosci* 2018;71:7–10 doi:10.1016/j.ijdevneu.2018.07.009
  22. Tucker LB, Velosky AG, McCabe JT. Applications of the Morris water maze in translational traumatic brain injury research. *Neurosci Biobehav Rev* 2018;88:187–200. doi:10.1016/j.neubiorev.2018.03.010
  23. Farrell P, J. Joyner M, J. Caiozzo V. Advanced Exercise Physiology. Wolters Kluwer Health Adis (ESP); 2012.
  24. Kohler I, Meier R, Busato A, Neiger-Aeschbacher G, Schatzmann U. Is carbon dioxide (CO₂) a useful short acting anaesthetic for small laboratory animals? *Lab Anim* 1999;33:155–61. doi: 10.1258/002367799780578390
  25. Akillioglu K, Yilmaz MB, Boga A, Binokay S, Kocaturk-Sel S. Environmental enrichment does not reverse the effects of maternal deprivation on NMDAR and Balb/c mice behaviors. *Brain Res* 2015 ;1624:479–88. doi: 10.1016/j.brainres.2015.08.009
  26. Reshetnikov VV, Kovner AV, Lepeshko AA, Pavlov KS, Grinkevich LN, Bondar NP. Stress early in life leads to cognitive impairments, reduced numbers of CA3 neurons and altered maternal behavior in adult female mice. *Genes, Brain Behav* 2020;19:1–14. doi: 10.1111/gbb.12541
  27. Şahin TD, Karson A, Balcı F, Yazır Y, Bayramgürler D, Utkan T. TNF-alpha inhibition prevents cognitive decline and maintains hippocampal BDNF levels in the unpredictable chronic mild stress rat model of depression. *Behav Brain Res* 2015;292:233–40. doi: 10.1016/j.bbr.2015.05.062
  28. Kambali MY, Anshu K, Kutty BM, Muddashetty RS, Laxmi TR. Effect of early maternal separation stress on attention, spatial learning and social interaction behaviour. *Exp Brain Res* 2019;237:1993–2010. doi: 10.1007/s00221-019-05567-2.

29. Nagamatsu LS, Chan A, Davis JC, Beattie BL, Graf P, Voss MW, et al. Physical Activity Improves Verbal and Spatial Memory in Older Adults with Probable Mild Cognitive Impairment: A 6-Month Randomized Controlled Trial. *J Aging Res* 2013;2013:861893. doi: 10.1155/2013/861893.
30. Afshari N, TahmasebiBoroujeni S, Naghdi N, HemayatTalab R. The Effect of Immobilization Stress on Learning and Spatial Memory and the Protective Role of Physical Activity in Male Rats (In Persian). *J Dev Mot Learn* 2014;6:327–45. doi:10.22059/JMLM.2014.51872
31. Patki G, Li L, Allam F, Solanki N, Dao AT, Alkadhi K, et al. Moderate treadmill exercise rescues anxiety and depression-like behavior as well as memory impairment in a rat model of posttraumatic stress disorder. *Physiol Behav* 2014;130:47–53. doi:10.1016/j.physbeh.2014.03.016
32. Maliszewska-Cyna E, Vecchio LM, Thomason LAM, Oore JJ, Steinman J, Joo IL, et al. The effects of voluntary running on cerebrovascular morphology and spatial short-term memory in a mouse model of amyloidosis. *Neuroimage* 2020;222:117269. doi:10.1016/j.neuroimage.2020.117269
33. Matinfar P, Peeri M, Azarbayjani MA. Swimming exercise attenuates anxiety-like behavior by reducing brain oxidative stress in type 2 diabetic mice. *Physiol Behav* 2021;237:113449. doi:10.1016/j.physbeh.2021.113449